

CORNELIA DE HAAN

studentgericht

begeleiden

INDIVIDUELE TRAJECTEN
IN HET HOGER ONDERWIJS

Studentgericht begleiten

Studentgericht begeleiden

Individuele trajecten in het hoger onderwijs

Cornelia de Haan

uitgeverij | C
coutinho

bussum 2021

www.coutinho.nl/studentgerichtbegeleiden

Je kunt aan de slag met het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit vier evaluatieformulieren en de antwoorden op de besproken meerkeuzevragen.

© 2021 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Omslag: Neo & Co, Velp

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN: 978 90 469 0804 4

NUR: 841

Voorwoord

Het begeleiden van individuele studenten is een van de kerntaken van docenten in het hoger onderwijs. Het is een boeiende taak die je tegelijkertijd veel tijd en energie kan kosten. Hoe begeleid je studenten op een effectieve manier, hoe stuur je niet te veel, maar ook niet te weinig en hoe kun je de student activeren? Daarover gaat dit boek.

Op grond van je inhoudelijke expertise word je geacht als vanzelfsprekend studenten te kunnen begeleiden, bijvoorbeeld bij stages, studieloopbaantrajecten, scripties of onderzoek. Begeleiden is echter een vak waarvoor je bepaalde vaardigheden nodig hebt. Deze vaardigheden staan centraal in dit boek, waarvoor ik inzichten bijeen heb gebracht uit de hoek van coaching, communicatie, didactiek en leiderschap. Het is gebaseerd op meer dan tien jaar ervaring als coach en trainer van docenten met een begeleidingstaak. Juist omdat het veel docenten ontbreekt aan ondersteuning bij hun begeleidingstaak, doet het me plezier mijn kennis en expertise in boekvorm met een groter publiek te delen.

Motiverend tijdens het schrijven was de belangstelling van docenten en collega-trainers die lieten blijken behoefte te hebben aan een boek over begeleidingsvaardigheden. Graag bedank ik alle begeleiders die als inspiratiebron hebben gediend voor de praktijkvoorbeelden. Ik wil Alexia Luisings, Maaike Belien, Mariëtte Wijers en George Vrolijk bedanken voor hun bijdragen aan dit boek en voor hun enthousiaste support, evenals het team van Coutinho voor de plezierige samenwerking. Mijn bijzondere dank gaat uit naar Nicky van Wely, sparringpartner en meelezer van het eerste uur, die haar brede ervaring met het begeleiden van studenten heeft ingezet om dit boek te verrijken, en naar Ruud Maas, die met liefdevolle precisie alle versies heeft gelezen. Fijn dat ik op jullie kon bouwen gedurende alle fasen van de totstandkoming.

Ik hoop dat dit boek jou als docent inspireert om te reflecteren op je wijze van begeleiden en dat het je handvaten biedt om je taak als begeleider bewuster, vaardiger en met meer voldoening uit te oefenen. Jouw enthousiasme is immers onmisbaar voor de student.

Cornelia de Haan
Leiden, juli 2021

Inhoud

Inleiding	11
1 Wat is je visie op begeleiden?	17
1.1 Inleiding	17
1.2 In hoeverre is begeleiden onderwijs?	17
1.3 In hoeverre staat het leerproces van de student centraal?	19
1.4 Wat zijn je rollen als begeleider?	22
1.5 Wat wil je bereiken met je begeleiding?	26
1.6 Waar sta je als begeleider?	27
2 Hoe start je een begeleidingstraject?	29
2.1 Inleiding	29
2.2 Proces	29
2.2.1 Wie zijn jullie?	29
2.2.2 Wat verwachten jullie van elkaar?	30
2.2.3 Hoe werken jullie samen?	32
2.3 Procedure	33
2.3.1 Wat is de vereiste beginsituatie?	34
2.3.2 Wat zijn de leerdoelen?	34
2.3.3 Hoe wordt er getoetst?	36
2.3.4 Wat zijn de milestones en wie maakt de planning?	37
2.4 Inhoud	38
2.5 De eerste bijeenkomst	39
3 Hoe voer je een effectief gesprek?	45
3.1 Inleiding	45
3.2 Welke non-verbale aspecten spelen een rol?	45
3.2.1 Setting	46
3.2.2 Houding	48
3.2.3 Oogcontact	49
3.2.4 Aandacht	49
3.3 Welke gesprekstechnieken zet je in?	51
3.3.1 Open vragen stellen	53
3.3.2 Actief luisteren	55

3.3.3	Herhalen, parafraseren en reflecteren	56
3.3.4	Confronteren	60
3.3.5	Stilte	62
3.3.6	Samenvatten	63
3.3.7	Het oefenen van je eigen gesprekstechnieken	63
3.4	Wat is een goede gespreksstructuur?	65
4	Hoe leert een student van feedback?	69
4.1	Inleiding	69
4.2	Wat is feedback?	69
4.3	Waarop heeft feedback betrekking?	71
4.4	Hoe betrek je de student bij het feedbackproces?	74
4.4.1	Vragen om feedback	75
4.4.2	Genereren van feedback	76
4.4.3	Verwerken van feedback	80
4.5	Hoe geef je feedback?	82
4.5.1	Feedback op schriftelijk werk	83
4.5.2	Mondelinge feedback	90
4.6	Wat betekent feedback geven voor jou als begeleider?	99
5	Hoe motiveer je studenten?	103
5.1	Inleiding	103
5.2	Wat is motivatie?	103
5.3	Hoe creëer je een motiverende leeromgeving?	105
5.3.1	Waarde en kans van slagen	106
5.3.2	Autonomie, competentie en verbondenheid	107
5.3.3	Samenhang tussen motiverende factoren	116
5.4	Hoe voer je een motiverend gesprek?	118
5.5	Hoe ziet de rol van de motivator eruit?	127
6	Hoe ga je met problemen om?	131
6.1	Inleiding	131
6.2	Voor wie is de situatie een probleem?	132
6.3	Wat is er aan de hand?	135
6.4	Wat betekent dit?	140
6.5	Hoe verder?	141

7 Hoe rond je een begeleidingstraject af?	145
7.1 Inleiding	145
7.2 Hoe wordt het traject beoordeeld?	145
7.2.1 Wie beoordeelt?	145
7.2.2 Hoe komt het oordeel tot stand?	150
7.2.3 Hoe communiceer je het oordeel aan de student?	157
7.3 Hoe evalueer je het traject met de student?	161
8 Hoe ga je verder als begeleider?	171
8.1 Inleiding	171
8.2 Wat is je meetlat als begeleider?	171
8.3 Waar sta je nu?	172
8.4 Hoe blijf je werken aan je professionalisering?	180
Literatuurlijst	191
Register	195
Over de auteur	200

Inleiding

Begeleiden is een vak

Veel docenten in het hoger onderwijs krijgen naast het verzorgen van onderwijs de taak om studenten individueel te begeleiden, bijvoorbeeld bij hun stage, scriptie of onderzoek. Verwacht wordt dat docenten deze begeleidingstaak eenvoudig op zich kunnen nemen. Ze hebben immers voldoende inhoudelijke expertise en hebben ervaring met begeleiden aangezien ze zelf ook zijn begeleid toen ze studeerden.

In de praktijk ontmoet ik als coach en trainer echter veel docenten die moeite hebben met hun taak als begeleider. Ze zoeken naar een goede balans tussen sturen en de student eigen regie geven, tussen aanmoedigen en kritisch zijn en tussen ondersteunen van het leerproces en aansturen op het eindproduct. Veel docenten besteden meer tijd aan hun studenten dan er voor de begeleiding staat en voelen zich snel oververantwoordelijk. Ze beleven plezier aan gemotiveerde studenten die goed presteren, maar twijfelen over wat te doen wanneer een student onvoldoende voortgang boekt, feedback niet verwerkt of niet gemotiveerd lijkt.

Begeleiden is een vak en om dat vak goed uit te voeren heb je naast inhoudelijke kennis tal van vaardigheden nodig, zoals effectieve gesprekken voeren, feedback geven, motiveren, problemen bespreekbaar maken, beoordelen en evalueren. Docenten worden niet als vanzelfsprekend in deze vaardigheden getraind. Hierdoor stappen ze gemakkelijk in voor de hand liggende valkuilen. Mogelijk geldt dat ook voor jou als begeleider. Laten we aan het begin van dit boek daarom actief aan de slag gaan om te ontdekken hoe jij als begeleider handelt.

Wat doe je als begeleider?

Hierna worden vier begeleidingssituaties geschetst in de vorm van meerkeuzevragen (naar: Epigeum Ltd, 2014). Kies voor elke situatie het antwoord dat het meest aansluit bij jouw aanpak.

Situatie 1

Een maand geleden had je student het literatuuronderzoek voor haar scriptie al af moeten hebben. Zij heeft echter nog steeds niets ingeleverd. Wat doe je als begeleider?

- A Je zegt haar nog een keer dat je echt verwacht dat zij het literatuuronderzoek binnen enkele weken heeft afgerond.
- B Je legt uit dat de student achterloopt op schema en stelt voor om voor het literatuuronderzoek gegevens te gebruiken van een soortgelijk project dat een andere student eerder heeft uitgevoerd.
- C Je gaat in gesprek met de student over wat de reden is dat ze nog steeds niets heeft ingeleverd en onderzoekt wat het werkelijke probleem is.
- D Je stelt voor om het project aan te passen zodat literatuuronderzoek niet langer noodzakelijk is.
- E Je zegt de afspraak met de student af en geeft aan pas een afspraak te willen maken als ze het literatuuronderzoek heeft ingeleverd.

Situatie 2

Je hebt je student al twee keer feedback gegeven op zijn stageverslag. De derde versie van het verslag is echter nog steeds niet voldoende en het valt je op dat de student je eerdere commentaar niet heeft verwerkt. Wat doe je als begeleider?

- A Je geeft nogmaals feedback en hoopt dat de student deze keer wel je opmerkingen zal verwerken.
- B Je bespreekt met de student dat het verslag nog niet voldoende is en vraagt hem wat de reden is dat hij je feedback niet heeft verwerkt.
- C Je keurt het verslag af en geeft aan dat de student eerst je eerdere commentaar moet verwerken voordat je het stuk zult beoordelen.
- D Je accepteert het verslag zoals het is, want blijkbaar kan de student niet beter.
- E Je corrigeert een deel van het verslag zelf om de student te laten zien hoe je het wilt hebben.

Situatie 3

Je student vordert langzamer dan gepland en je ziet aankomen dat hij op deze manier niet de beoogde afstudeerdatum gaat halen terwijl hij maar een beurs heeft voor beperkte tijd. Wat doe je als begeleider?

- A Je laat de student rustig voortgaan en zegt niets. Het is zijn verantwoordelijkheid om op tijd klaar te zijn.
- B Je past het project aan, zodat de student binnen de tijd van zijn beurs klaar kan zijn.
- C Je doet zelf een deel van het onderzoek, omdat de uitkomsten ook van belang zijn voor je eigen werkzaamheden.

- D Je spreekt je zorg uit en vraagt hoe de student de situatie bekijkt.
- E Je zet een tweede student op het project, zodat ze samen kunnen werken.

Situatie 4

Je student moet over enkele weken de resultaten van haar project presenteren. Ze heeft gevraagd om een afspraak met jou en barst bij binnenkomst direct in tranen uit, terwijl ze zegt dat de presentatie haar niet gaat lukken. Wat doe je als begeleider?

- A Je vraagt haar om haar presentatie te laten zien en je helpt haar bij het uitwerken van die delen waar ze zich nog onzeker over voelt.
- B Je stelt haar gerust door te zeggen dat de eindpresentatie niet zoveel voorstelt en dat ze zich geen zorgen hoeft te maken.
- C Je vraagt wat de reden is dat ze in tranen is en luistert naar wat ze je vertelt.
- D Je vertelt haar dat iedereen last heeft van zenuwen; zelf was je ook ooit heel nerveus voor het geven van presentaties.
- E Je geeft haar een glas water en vraagt haar terug te komen als ze gekalmeerd is.

Wanneer zich problemen voordoen zoals in dit soort situaties, hebben veel begeleiders de neiging om op zoek te gaan naar een oplossing. Dat kan gemakkelijk uitmonden in het overnemen van verantwoordelijkheden van de student door de begeleider en in het geven van meer sturing dan wenselijk is voor het leerproces. Bovendien zijn de situaties zoals die zich voordoen – het uitblijven van voortgang bijvoorbeeld of het niet verwerken van feedback – niet de werkelijke problemen. Het zijn signalen van onderliggende problemen. Effectiever en activerender dan direct oplossen is het dan ook om de situatie bespreekbaar te maken en te onderzoeken wat er speelt. Vanuit deze visie is de meest wenselijke aanpak in situatie 1 antwoord C, in situatie 2 antwoord B, in situatie 3 antwoord D en in situatie 4 antwoord C.

Wat leer je in dit boek?

Misschien wijkt je huidige aanpak af van de meest wenselijke antwoorden of wie weet kies je al in veel gevallen voor een onderzoekende en activerende aanpak. In beide gevallen heeft dit boek je iets te bieden. In het eerste geval geeft het je de kans om je aanpak onder de loep te nemen en waar nodig aan te passen om tot een effectievere wijze van begeleiden te komen. In het

tweede geval biedt dit boek je theoretische en praktische handvaten om je te sterken in je aanpak, zodat je die nog bewuster in kunt zetten.

Dit boek is bedoeld voor docenten in het hoger onderwijs die een-op-een met studenten werken, bijvoorbeeld als studieloopbaancoach, stagebegeleider, scriptiebegeleider of als begeleider van promovendi. Ik ga daarbij uit van de constructivistische opvatting dat we leren door te doen. Centraal in dit boek staat dan ook de vraag hoe je de student de hoofdrol geeft in zijn traject – of in haar traject natuurlijk, maar in dit boek gebruik ik als algemene aanduiding de mannelijke vorm.

Wanneer je dit boek uit hebt, hoop ik dat je je visie op begeleiden (verder) hebt ontwikkeld, hebt gereflecteerd op je begeleidingsstijl en dat je vervolgens in de praktijk de student op een meer activerende wijze kunt begeleiden, waardoor hij meer leert en zelfstandiger wordt.

Om aan te sluiten bij de praktijk zijn in dit boek tal van voorbeelden opgenomen van begeleiders uit het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs. Deze vind je in de voorbeeldkaders van dit boek. Een aantal voorbeelden heb ik zelf geconstrueerd op grond van wat ik in de begeleidingspraktijk heb waargenomen. Wanneer de voorbeelden rechtstreeks gebaseerd zijn op ervaringen van begeleiders is om toestemming gevraagd om deze op te nemen. Ik wil iedereen hiervoor hartelijk bedanken; deze ervaringen verrijken het boek. Uit het oogpunt van privacy zijn namen en functieomschrijvingen aangepast.

Met betrekking tot de gebruikte terminologie is het goed om te vermelden dat hoger beroepsonderwijs verwijst naar het Nederlandse beroepsgerichte onderwijs. Het equivalent daarvan in Vlaanderen is de hogeschool. En hoewel in Vlaanderen de term scriptie gereserveerd is voor bacheloreindwerk, wordt het woord in dit boek als algemene term gebruikt voor een geschreven werkstuk binnen het hoger onderwijs.

In lijn met de benadering dat we leren door te doen, bevat elk hoofdstuk opdrachten die je telkens een aspect van je begeleiding onder de loep laten nemen. Deze vind je in de opdracht-kaders. Aan de hand van de opdrachten word je uitgenodigd te reflecteren, nieuwe strategieën uit te werken en je vaardigheden te ontwikkelen. Je bent hiermee al begonnen door het beantwoorden van de meerkeuzevragen.

Het uitvoeren van de opdrachten zal het lezen vertragen en dat is precies de bedoeling. We staan in ons drukke dagelijks leven vaak weinig stil bij wat we doen, hoe we dat doen, waarom we dat doen en hoe het anders zou kunnen. Juist deze vragen wil ik je met betrekking tot het begeleiden van studenten laten beantwoorden, zodat je aan het eind van dit boek je begeleiding met nieuwe kennis, inzichten en vaardigheden vorm kunt geven.

Wat komt aan de orde in dit boek?

In dit boek staan de vaardigheden van de begeleider centraal, waarbij het telkens de vraag is hoe je de student kunt activeren. Deze vaardigheden zijn zowel in te zetten bij het begeleiden van studenten op het onderwijsinstituut als bij het begeleiden van studenten op afstand. Waar dat relevant is, wordt expliciet aandacht besteed aan online begeleiding.

In het eerste hoofdstuk staat je visie op begeleiden centraal. Hoe je een student begeleidt, komt namelijk voort uit hoe jij begeleiden definieert en wat jij met je begeleiding wilt bereiken. Je wordt uitgenodigd je visie nader te onderzoeken en te expliciteren.

In hoofdstuk 2 kijken we naar de start van een begeleidingstraject. Wat moet er dan allemaal aan de orde komen en hoe zorg je ervoor dat je de student vanaf het begin activeert? Het hoofdstuk eindigt met een opdracht om een checklist te maken voor de start van je eigen trajecten.

Het begeleiden van studenten komt voor een groot deel neer op het voeren van gesprekken. Hoe je een effectief gesprek voert, komt daarom in hoofdstuk 3 aan de orde. In tal van voorbeelden worden de belangrijkste gesprekstechnieken gedemonstreerd. Ook wordt besproken wat een goede gespreksstructuur is.

Een van de belangrijkste instrumenten om het leerproces van de student te beïnvloeden is het geven van feedback. Hoe geef je nu op zo'n manier feedback dat de student ervan leert en actief met je commentaar aan de slag gaat? Dat is het onderwerp van hoofdstuk 4. We gaan daarbij ook in op hoe je effectief feedback op schriftelijk werk kunt geven en op hoe je mondeling feedback geeft.

Als begeleider werk je graag met gemotiveerde studenten. Wat iemands motivatie bepaalt en hoe je een motiverende leeromgeving kunt creëren, wordt besproken in hoofdstuk 5. En hoe kun je het aanpakken als de student toch een dip heeft?

Niet altijd zal een begeleidingstraject soepel verlopen. Wat als je student te weinig voortgang boekt, je feedback niet lijkt te accepteren of zich heel afhankelijk opstelt? Dan is het tijd om te onderzoeken wat er aan de hand is. Hoe je dat aanpakt, wordt besproken en gedemonstreerd in hoofdstuk 6.

Wanneer de student aan het eind van het traject zijn werk heeft afgerond, zijn er nog twee taken te vervullen door de begeleider: het beoordelen van de prestatie van de student en het evalueren van het traject. Deze taken staan centraal in hoofdstuk 7, dat gaat over de afronding van een begeleidingstraject.

Hoewel elk hoofdstuk een eigen thema heeft, houden de hoofdstukken onderling verband met elkaar. Om de student het traject goed af te kunnen la-

ten ronden (hoofdstuk 7), is het belangrijk om bij de start (hoofdstuk 2) te bespreken hoe zijn werk getoetst gaat worden. De wijze waarop je feedback geeft (hoofdstuk 4) wordt beïnvloed door je visie op begeleiding (hoofdstuk 1). En om studenten te kunnen motiveren (hoofdstuk 5) en om te kunnen gaan met problemen (hoofdstuk 6) heb je de inzet van de juiste gesprekstechnieken (hoofdstuk 3) nodig.

In het afrondende hoofdstuk (hoofdstuk 8) komen alle aspecten en vaardigheden bij elkaar. Je kunt daarin de balans opmaken van wat je hebt geleerd. Enkele opdrachten uit eerdere hoofdstukken komen terug, alsmede de meerkeuzevragen uit deze inleiding. Daarnaast kun je je opgedane vaardigheden en inzichten oefenen op twee casussen en wordt besproken hoe je ook na het lezen van dit boek kunt blijven werken aan je eigen professionalisering.

Op www.coutinho.nl/studentgerichtbegeleiden vind je het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit:

- een formatief evaluatieformulier voor een begeleidingstraject;
- een summatief evaluatieformulier voor een begeleidingstraject;
- een evaluatieformulier voor peerfeedback op een begeleidingsgesprek;
- een evaluatieformulier voor studentfeedback op een begeleidingsgesprek;
- een toelichting op de antwoorden van de meerkeuzevragen die behalve in de inleiding ook in hoofdstuk 8 aan de orde komen.

Wat is je visie op begeleiden?

1.1 Inleiding

Het begeleiden van studenten bij een individueel traject is een taak die veel docenten erbij krijgen zonder daarvoor te zijn opgeleid. Om die reden kiezen ze vaak voor een begeleidingsstijl op basis van hun eigen ervaring. Wie op een prettige manier is begeleid tijdens zijn opleiding, neemt al snel de stijl van zijn vroegere begeleider over. Wie minder goede ervaringen heeft, kiest vaak voor een tegenovergestelde benadering, bijvoorbeeld door heel betrokken te zijn na zelf een afwezige begeleider te hebben gehad. Daarnaast gaan veel docenten onder druk van een vol rooster gewoon praktisch aan de slag.

Impliciet heeft iedere docent met een begeleidingstaak een bepaalde kijk op wat begeleiding is en op wat daarbij belangrijk is. Het doel van dit eerste hoofdstuk is om die visie op begeleiding expliciet te maken. Vanuit je visie op begeleiding kun je bewust keuzes maken voor een bepaalde wijze van begeleiden. Wie zicht heeft op wat hij doet en waarom, kan bovendien bepaalde valkuilen, zoals overmatig sturen, vermijden. Daarmee wordt je begeleiding effectiever en efficiënter.

Dit hoofdstuk presenteert een visie op begeleiding en nodigt door verschillende reflectieopdrachten uit tot het formuleren van een eigen visie, passend bij de omstandigheden waarin jij je begeleidingstaak uitvoert. Het hoofdstuk begint met het schetsen van het didactisch kader waarbinnen begeleiding plaatsvindt (1.2). Vervolgens gaan we na in hoeverre het leerproces van de student centraal staat in je begeleiding en welke andere factoren invloed kunnen hebben op je wijze van begeleiden (1.3). Daarna zoomen we in op de verschillende rollen die je als begeleider hebt, zoals de rol van docent, motivator en beoordelaar (1.4). Hoe je invulling aan deze rollen geeft, hangt samen met je visie op begeleiden (1.5). Aan het eind van het hoofdstuk maken we de balans op: wat is begeleiden en welk beeld heb je van je eigen aanpak (1.6)?

1.2 In hoeverre is begeleiden onderwijs?

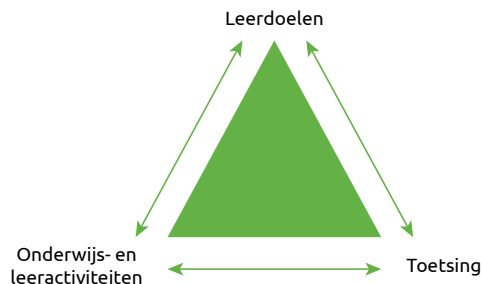
Het begeleiden van studenten maakt deel uit van het onderwijs, maar is het ook onderwijs? Het antwoord is ja, omdat in elke begeleidingssituatie sprake is van een leersituatie. Dat geldt zowel voor studenten die je begeleidt als studieloopbaancoach, als voor studenten die je begeleidt bij hun stage, afstuderen of promotie. In alle gevallen doorloopt de student een door jou on-

1 Wat is je visie op begeleiden?

dersteund leerproces, al mag je van een promovendus meer zelfstandigheid verwachten dan van een bachelorstudent.

Tijdens het traject voeren de studenten leeractiviteiten uit en ontvangen ze feedback van hun begeleider. Aan het eind van het traject is er sprake van een beoordeling waarbij vastgesteld wordt in welke mate de student de gestelde leerdoelen heeft behaald. Daarmee is het didactische principe van *constructive alignment*, een veelgebruikt model voor het ontwerpen, uitvoeren en toetsen van onderwijs, ook van toepassing op het begeleiden van studenten.

Volgens de theorie van constructive alignment zoals die is geformuleerd door Biggs en Tang (2007) is het van belang leerdoelen, toetsing en onderwijs- en leeractiviteiten op elkaar af te stemmen, zodat de student in de toets kan laten zien het leerdoel te beheersen en zich daar via de onderwijs- en leeractiviteiten op kan voorbereiden. Dit is weergegeven in figuur 1.1.

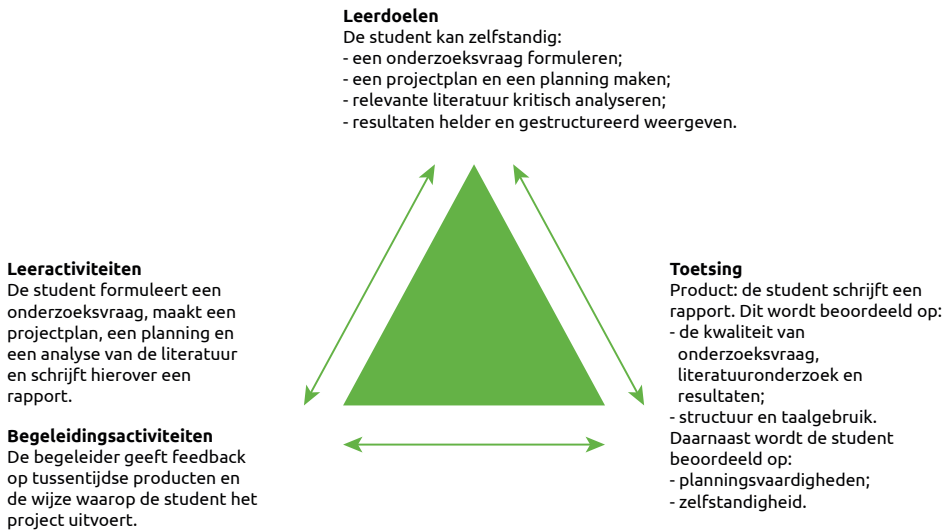

Figuur 1.1 Het constructive-alignmentmodel (naar: Biggs & Tang, 2007)

De theorie van het didactisch constructivisme stelt dat we leren door te doen. Door leeractiviteiten uit te voeren, construeren we nieuwe kennis op basis van wat we al weten (Biggs & Tang, 2007). Dat leren een actief proces is, komt tot uitdrukking in de leerdoelen, waarin is vastgelegd wat de student na afloop geacht wordt te kunnen.

Ook voor het individueel begeleiden van studenten geldt dat in de leerdoelen staat wat een student na afloop van het project, de stage of het onderzoek moet kunnen. Het product dat hij aflevert (de scriptie bijvoorbeeld, of het stageverslag, het rapport of het proefschrift) is de demonstratie daarvan. Het maken van dit eindproduct is de leeractiviteit. De onderwijsactiviteiten bestaan uit wat je als begeleider doet om de student in staat te stellen het eindproduct te maken, zoals het geven van feedback op de inhoud, de voortgang en de werkwijze van de student. Ook het geven van onderwijs kan nodig zijn als de student bepaalde kennis mist. In figuur 1.2 is een voorbeeld gegeven van het model van constructive alignment gerelateerd aan individuele begeleiding, in dit geval van een onderzoeksproject.

1.3 In hoeverre staat het leerproces van de student centraal?

Figuur 1.2 Een voorbeeld van constructive alignment bij het begeleiden van studenten

Om de student van relevante feedback te kunnen voorzien, is het van belang om duidelijk voor ogen te hebben wat de leerdoelen zijn en hoe het eindproduct getoetst gaat worden. Ook voor de student is het belangrijk om te weten wat er van hem verwacht wordt en op basis van welke criteria zijn eindproduct beoordeeld gaat worden. Het is dus zinvol om bij de aanvang van het traject expliciet aandacht te besteden aan de leerdoelen en de toetsing. Dit komt daarom ook aan de orde in hoofdstuk 2, over de start van een begeleidingstraject.

1.3 In hoeverre staat het leerproces van de student centraal?

We hebben in de vorige paragraaf geconcludeerd dat het begeleiden van studenten een onderwijstaak is en dat we leren door te doen. Daarmee lijkt het logisch het leerproces van de student in je begeleiding centraal te stellen en ervoor te zorgen dat de student zo veel mogelijk leert door hem te activeren. In de praktijk kunnen er echter factoren zijn waardoor begeleiders meer sturing gaan geven dan wenselijk is voor het leerproces van de student.

Een voorbeeld van een factor die extra sturing veroorzaakt, is dat veel docenten in het hoger onderwijs onder druk staan om te publiceren. Daardoor kunnen de resultaten van het onderzoek van de student van belang zijn voor hun eigen onderzoek. Wanneer dit het geval is, sta je niet meer neutraal tegenover de uitkomsten van het onderzoek. Het gevolg hiervan kan zijn dat je meer stuurt, meer corrigeert of zelfs een deel van het werk van de student overneemt.

1 Wat is je visie op begeleiden?

Wanneer een student stage loopt of wanneer zijn onderzoek is ondergebracht bij een bedrijf, kan het zijn dat je de stageverlener of de externe opdrachtgever graag tevreden wilt houden. Ook dat kan een reden zijn om meer gefocust te zijn op het product en hierop jouw stempel te drukken.

Daarnaast kun je van mening zijn dat het eindcijfer van de student iets zegt over jouw functioneren als docent, begeleider of onderzoeker. Veel begeleiders voelen zich hierdoor klem zitten. Ze hebben het gevoel voor de buitenwereld onder tijdsdruk een optimale prestatie neer te moeten zetten, terwijl de student ondertussen hoofdstukken van onvoldoende kwaliteit inlevert omdat hij de stof niet goed begrijpt. Logisch dat ze dan meer gaan sturen.

Op het moment dat je belang hebt bij de prestaties van je student, heeft dat invloed op je wijze van begeleiden. Hoe groter dat belang is, hoe hoger je betrokkenheid en hoe groter de kans dat je meer stuurt.

Wat te doen als dit ook voor jou geldt? De eerste stap heb je inmiddels al gezet: je bewust worden dat er bepaalde belangen spelen en dat dit invloed heeft op je wijze van begeleiden. Alleen vanuit bewustzijn kun je een andere keuze maken, zoals het verhaal van Carlos in voorbeeld 1.1 laat zien.

Voorbeeld 1.1 Overbegeleiding

‘Onze manier van begeleiden gaat soms te ver, omdat we belang hebben bij de uitkomsten van het master- of PhD-onderzoek’, zegt Carlos, docent Natuurkunde. ‘Dit is het gevolg van de druk waaronder je staat om aan alle eisen van de universiteit te voldoen. Het resultaat is “overbegeleiding”, waardoor de student onvoldoende ruimte krijgt zich te ontwikkelen. Nu ik me hiervan bewust ben, wil ik proberen een balans te vinden tussen sturing en zelfstandigheid. Als je jezelf kunt herkennen in de thesis, is je begeleiding volgens mij te sterk geweest.’

Het voorbeeld van Carlos geeft aan dat je een keuze kunt maken in je aanpak. Wat zet je centraal in je begeleiding? In hoeverre verbind je je met de student en diens leerproces of gaat het je om de uitkomst en het product dat de student oplevert?

Wanneer je focus ligt op het leerproces van de student, wil dat niet zeggen dat het traject geen goed product oplevert. Het eindresultaat van de student moet immers voldoen aan de toetscriteria. Het verschil is echter dat bij een studentgerichte focus de uitkomst meer een product van de student is dan wanneer je aanstuurt op een zekere uitkomst en daaraan zelf actief bijdraagt.

Om je focus helder te krijgen is het belangrijk om te onderzoeken waar je je verantwoordelijk voor vóélts en waar je daadwerkelijk verantwoordelijk voor bént. In de praktijk voelen veel begeleiders zich oververantwoordelijk, waardoor ze snel geneigd zijn werk van de student over te nemen. Het helpt

dan ook om je taken en verantwoordelijkheden helder voor ogen te hebben. Aan de hand van opdracht 1.1 kun je deze op een rij zetten.

Opdracht 1.1 Je taken en verantwoordelijkheden als begeleider

- Ga uit van de context waarbinnen jij studenten begeleidt en maak een lijst van wat jij als je taken en verantwoordelijkheden ziet.
- Loop je lijst kritisch na: waar vóél je je verantwoordelijk voor en waar bén je daadwerkelijk verantwoordelijk voor? Wellicht verandert dat nog iets aan je lijst.
- Ga na wat er vanuit jouw instituut of afdeling is vastgelegd over je taken en verantwoordelijkheden als begeleider. Vergelijk de formele eisen met je eigen lijst en pas deze indien nodig aan.
- Wat kun je zeggen over je focus nu je je taken en verantwoordelijkheden hebt vastgelegd? Ben je meer gericht op het leerproces van de student of op de uitkomst?

Wanneer je een duidelijk beeld hebt van je taken en verantwoordelijkheden, kun je als het goed is zien dat het resultaat van je studenten niet automatisch alles zegt over je kwaliteiten als begeleider. De student draagt immers de eindverantwoordelijkheid voor zijn werk. Het moet een optie zijn en blijven dat een student zakt of een laag eindcijfer haalt.

Het is daarnaast zinvol om kritisch te kijken naar een beoordelingssysteem dat de kwaliteiten van de begeleider afhankelijk maakt van de prestaties van de student. Op de inzet, de kwaliteiten en de vaardigheden van je student heb je zelfs als heel goede begeleider maar beperkt invloed. Ook om die reden is het belangrijk een heldere visie te hebben op begeleiding, zodat je voor jezelf kunt vaststellen wanneer jij als begeleider je werk goed hebt gedaan.

Een sterke focus op het product en de uitkomst met als gevolg dat je veel sturing geeft, gaat ten koste van het leerproces van de student. Als begeleider levert het je iets op in de vorm van een goed eindresultaat en erkenning, maar het kost je ook iets, namelijk tijd en energie. Dat lukt misschien nog wanneer je enkele studenten hebt, maar wat als je er tien of meer begeleidt? Laten we aan de hand van opdracht 1.2 eens kijken waar je op dit moment staat en hoeveel sturing je geeft.

Opdracht 1.2 De balans tussen sturen en de student de regie geven

Ga uit van de manier waarop je op dit moment je studenten begeleidt of neem één specifieke begeleidingssituatie als uitgangspunt.

Kun je aangeven welke mate van sturing je geeft op een schaal van 1 tot 7, waarbij 1 betekent: het geven van geen enkele sturing en de student alles zelf laten bepalen, en 7: het in zeer sterke mate sturen van de student en het werk van de student overnemen. Een 4 staat dan voor het geven van voldoende sturing, waarbij de student de ruimte heeft om eigen keuzes te maken.

- Welke score geef je jezelf?
- Wat betekent de score die je jezelf hebt gegeven?
- In hoeverre ben je tevreden met dit getal?
- Wat zou je kunnen doen om je score 1 punt dichterbij 4 te brengen?

Aan de hand van opdracht 1.2 heb je een beeld gekregen van de mate van sturing die je geeft. Te veel sturen en het werk overnemen van de student is niet de bedoeling. Tegelijkertijd moet de focus op de zelfstandigheid van de student niet leiden tot 'onderbegeleiding'. Krijgt een student te weinig begeleiding, dan leidt dat tot vertraging, demotivatie en mogelijk zelfs tot een voortijdig einde van het traject. De student heeft er dus belang bij dat jij de kaders van het traject uitzet, dat je de leerdoelen en beoordelingscriteria bespreekt en tijdig feedback geeft.

Sturing en zelfstandigheid sluiten elkaar bovendien niet uit. Je kunt de student immers zo sturen dat hij steeds meer gebruik gaat maken van zijn vaardigheden om zijn eigen leerproces vorm te geven. In het vervolg van dit boek leer je hoe je dit kunt aanpakken.

In de praktijk kan het natuurlijk zo zijn dat de uitkomsten van het traject van belang zijn voor je onderzoek of voor een derde partij. Daar is niets mis mee. Sterker nog, het kan voor de student heel motiverend zijn om te weten dat zijn werk direct waarde en relevantie heeft. Bespreek dit dan ook bij de start van het traject. Dat zorgt voor transparantie: de student weet dan wat de kaders zijn waarbinnen zijn project valt en welke belangen er spelen. En binnen die kaders kun je als begeleider de keuze maken wat je (het meest) centraal zet in je wijze van begeleiden.

1.4 Wat zijn je rollen als begeleider?

Het begeleiden van studenten is een breed begrip. Wanneer we preciezer kijken naar wat dit inhoudt, blijkt begeleiden op verschillende activiteiten neer te komen, zoals instrueren, monitoren, motiveren en beoordelen. Daarmee

vervul je als begeleider diverse rollen. In tabel 1.1 vind je een overzicht van verschillende begeleidingsactiviteiten en bijbehorende rollen. Deze is geïnspireerd op Oost (2006) en verder uitgewerkt op basis van wat begeleiders in de praktijk als hun rollen zien.

Tabel 1.1 Overzicht van begeleidingsactiviteiten en begeleidingsrollen
(naar: Oost, 2006, p. 25)

Begeleidings-activiteiten	Rollen
onderwijzen	leraar, docent, trainer
consuleren	expert, adviseur, vraagbaak, ervaren collega
coachen	gids, coach, kompas
sturen	leider, manager, regisseur
monitoren	procesbegeleider, kwaliteitsbewaker, coördinator
toetsen	commentator, advocaat van de duivel, beoordelaar, examiner
motiveren	motivator, supporter, coach
opvoeden	pedagoog, ouder, rolmodel

De begeleidingsactiviteiten die je uitvoert en de rollen die je aanneemt, zijn afhankelijk van verschillende factoren. Allereerst is het bepalend wat voor type traject je begeleidt. Als studieloopbaancoach heb je minder een docentrol dan bij het begeleiden van een bachelorscriptie.

De fase waarin het traject zich bevindt, is ook een belangrijke factor. Over het algemeen zul je in het begin meer sturing geven dan aan het eind. In de middenfase van het traject heeft de student juist meer ondersteuning nodig in de vorm van motivering. Dit sluit aan bij wat Blanchard et al. (2011) situationeel leiderschap noemen. In de eindfase ben je vooral beoordelaar, al heb je die rol ook gedurende het traject wanneer je de student feedback geeft.

Daarnaast zijn de kwaliteiten en vaardigheden van de student van invloed op je activiteiten als begeleider. Een veelvoorkomende valkuil bij studenten die moeite hebben met het traject, is dat de begeleider meer gaat sturen en zich als manager opstelt – de student kan het immers niet. Het punt is dat hij het op deze manier ook niet leert. Wanneer de student minder zelfstandig is, dan is dat precies zijn leerpunt. Je begeleiding moet zich dan vooral richten op het zelfstandiger worden van de student. Een meer coachende rol is dan effectiever. Heeft de student moeite met het traject omdat hij inhoudelijk minder sterk is, dan is ook iets extra's nodig. Niet in de vorm van het overnemen van werk, maar door de student zich deze ontbrekende kennis eigen te laten maken. Dat betekent extra inzet van je rol als docent.

1 Wat is je visie op begeleiden?

Niet in de laatste plaats zijn de normen en waarden die je vanuit je eigen achtergrond meebrengt van invloed op de rollen die je bij voorkeur aanneemt. Dat geldt overigens niet alleen voor jou als begeleider, maar ook voor je student. Wees alert op cultuurverschillen en als je denkt dat die een rol spelen, ga dan het gesprek aan met de student en bespreek jullie verwachtingen expliciet, zodat je vanuit wederzijds begrip tot werkbare afspraken kunt komen (Dimitrov, 2009). Reflecteer ook op je eigen normen en waarden en bedenk wat die betekenen voor je wijze van begeleiden. In voorbeeld 1.2 vertelt een Turkse docent hierover.

Voorbeeld 1.2 Invloed van culturele waarden

Elif, docent Geschiedenis, realiseert zich dat haar Turkse achtergrond snel om de hoek komt kijken wanneer ze studenten begeleidt. 'In mijn cultuur is de docent de autoriteit. Ik vind dan ook dat ik het antwoord moet hebben en ben ook geneigd dat te geven. Ik realiseer me dat ik daarmee de zelfstandigheid van de student beperk. Ik houd me nu voor dat de student de autoriteit moet worden. Wat me daarbij helpt, is dat aan de orde stellen in een van de eerste gesprekken met de student.'

Het overzicht van begeleidingsrollen in tabel 1.1 is niet uitputtend. Wellicht kun je meer rollen voor jezelf bedenken. Sommige docenten zien zichzelf ook als facilitator, als 'klant van de uitkomst', als coauteur of als vriend, zoals aan de orde komt in voorbeeld 1.3.

Voorbeeld 1.3 Conflicterende rollen

Laurens is nog maar net gestart als hbo-docent en staat in leeftijd dicht bij zijn studenten. 'Ik stel me graag vriendschappelijk op ten opzichte van mijn afstudeerders. Ik maak graag een praatje met ze en wissel ook wel persoonlijke dingen met ze uit. Enerzijds creëert dit een open sfeer, waardoor studenten gemakkelijk hun moeilijkheden met mij bespreken. Anderzijds merk ik dat ik het hierdoor moeilijk vind om kritisch te zijn. Als het werk van de student niet voldoende is, vind ik het lastig om dat direct te benoemen.'

Ik realiseer me dat ik het belangrijk vind om aardig gevonden te worden door de studenten. Dat is de reden dat ik me als vriend opstel of in elk geval als iemand die op gelijke voet staat, maar ik zie nu dat dat mijn rol als criticus in de weg staat. Als ik terugdenk aan mijn eigen ervaringen als student, dan vond ik het prettiger om een begeleider te hebben die me duidelijke feedback gaf dan een docent die gemakkelijk tevreden was. Ik wil me daarom meer als begeleider en beoordelaar op gaan stellen. Kritisch zijn is niet het tegenovergestelde van aardig zijn.'